

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

Збірник наукових праць
Випуск 57

За загальною редакцією:
академіка І. Ф. Прокопенка,
д-ра пед. наук, професора С. Т. Золотухіної

Харків-2017

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

© Ткачова Н. О., 2017

<http://orcid.org/0000-0002-1892-9200>

© Чирва Я. О., 2017

<http://orcid.org/0000-0002-7528-7400>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.843191>

У статті уточнено, що міжетнічна толерантність являє собою інтегративну особистісну якість, яка передбачає вияв людиною шанобливого ставлення до особливостей інших етнічних груп, здатності прийняти людей в їхній етнокультурній інакшості. Визначено, що ця якість об'єднує такі складники: мотиваційний (сформованість в індивіда інтересу до проблем міжетнічної взаємодії, усвідомлення ним ролі та значення міжетнічної толерантності, розвиненість мотивів щодо оволодіння зазначеною якістю), аксіологічний (прояв позитивного ціннісного ставлення до власної етнічної культури та культур інших народів, їхніх етнічних цінностей та традицій), когнітивний (включає в себе знання про суть міжетнічної толерантності, правила та норми толерантної поведінки з представниками інших етносів та національностей); дієво-функціональний (свідчить про опанування людиною організаційно-комунікативних, контрольних-оцінних та інтелектуально-прогностичних умінь та навичок), особистісно-творчий (сформованість особистісних якостей, необхідних для прояву міжетнічної толерантності в типових та нетипових ситуаціях взаємодії з носіями інших культур).

Ключові слова: міжетнічна толерантність, структура, компонент, зміст, особистісні якості, уміння.

Ткачева Н. А., Чирва Я. А. Структурные компоненты межэтнической толерантности личности.

В статье уточнено, что межэтническая толерантность представляет собой интегративное личностное качество, предусматривающее проявление человеком уважительного отношения к особенностям других этнических групп, способности принять людей в их этнокультурной инаковости. Определено, что это качество объединяет такие составляющие: мотивационную (сформированность у индивида интереса к проблемам межэтнического взаимодействия, осознание им роли и значения межэтнической толерантности, развитие мотивов относительно овладения указанным качеством), аксиологическую (проявление положительного ценностного отношения к собственной этнической культуре и культур других народов, их этнических ценностей и традиций), когнитивную (включает в себя знания про сущность межэтнической толерантности, правила и нормы

толерантного поведения с представителями других этносов и национальностей); действенно-функциональный (свидетельствует об усвоении человеком организационно-коммуникативных, контрольно-оценочных и интеллектуально-прогностических умений и навыков), личностно-творческий (сформированность личностных качеств, необходимых для проявления межэтнической толерантности в типовых и новых ситуациях взаимодействия с носителями других культур).

Ключевые слова: *межэтническая толерантность, структура, компонент, содержание, личностные качества, умение.*

Tkachova N., Chyrva Y. Structural components of the interethnic individual tolerance.

The article proved that the conditions of deepening globalization process communication observed an activation of the contacts between the representatives of different cultures that actualizes the need to build effective interaction between people on the basis of each participant manifestation of respect and tolerance for the national language, values and traditions to their partners in communication. The success of this interaction largely depends on the level of formation of ethnic tolerance in them. It was clarified that the interethnic tolerance is an integrative personal quality which provides the formation of human respect to the features of other ethnic groups, the ability to take people in their ethno-cultural otherness. It was determined that the quality combines the following components: motivation, axiological, cognitive, functional and effective, personal and creative.

Thus, a motivation component involves the formation of the individual's interest in the problems of interethnic interaction, understanding its role and importance of ethnic tolerance as a prerequisite for the success of this interaction, development of motives for the acquisition of specified personal quality.

The formation of an axiological component appears in the fact that a man is showing positive value attitude to their own ethnic culture and other cultures, their ethnic values and traditions.

Cognitive component includes some knowledge about the history of different countries, especially their culture, social norms and religious beliefs, national customs and moral standards; the essence of ethnic tolerance rules of tolerant behavior with other ethnicities and nationalities and performance of its manifestation in practice; of the basic methods and ways of mastering the specified quality and so on.

Effective and functional component shows that the man captured the skills of tolerant behavior with the speakers of other cultures. This applies especially to groups such skills, organizational communication, control and evaluation of intellectual and prognostic. Personal and creative component shows the assimilation of individual personality traits (deference, reflexivity, empathy, creativity, emotional stability, endurance, etc.) which are necessary for the exercise of interethnic tolerance when you interact with speakers of other cultures.

Key words: *interethnic tolerance, structure, components, content, personal qualities, skills.*

Постановка проблеми. В умовах поглиблення процесу глобалізації спостерігається активізація комунікативних контактів між носіями різних культур, що актуалізує потребу в розбудові ефективної взаємодії між людьми на засадах прояву кожним учасником поваги й терпимості до національної мови, цінностей та традицій до своїх партнерів по спілкуванню. Успішність такої взаємодії значною мірою залежить від рівня сформованості в них міжетнічної толерантності. Указана якість є важливою запорукою успішної взаємодії представників різних культур як на рівні міжособистісного спілкування, так і в міжнародному масштабі. З урахуванням цього державами – членами ООН з питань науки, освіти та культури було прийнято «Декларація принципів толерантності» (1995 р.), у якій наголошується на важливості забезпечення рівності в достоїнстві та правах окремих осіб чи груп людей, надання їм правового та соціального захисту, необхідності поширення в світі цінності толерантності, недопустимості проявів нетолерантності в етнонаціональній сфері [8]. Отже, формування міжетнічної толерантності в молоді є нагальною проблемою сьогодення та вимагає невідкладного розв'язання.

Аналіз попередніх досліджень. На основі аналізу наукової літератури визначено, що в руслі порушеної проблеми значну цінність мають наукові праці, у яких висвітлюються такі аспекти зазначеної проблеми: суть толерантності як психолого-соціального феномену (І. Бех, Б. Гершунський, Т. Варенко, О. Вознюк, О. Швачко та ін.); роль і значення міжетнічної толерантності людини в сучасному суспільстві (Е. Бімбаєва, О. Грива, Ю. Івкова, Л. Ільченко, О. Міжина, М. Сичова та ін.); змістове наповнення структурних складників зазначеного феномену (О. Вербицький, К. Журба, С. Капідінова, Н. Платонова та ін.).

Як встановлено, науковці зробили вагомий внесок у дослідження проблеми формування міжетнічної толерантності молоді. Однак результати аналізу теоретичного та практичного стану розробленості цієї проблеми свідчать про необхідність продовження наукового пошуку в окресленому напрямі. У свою чергу, це вимагає уточнення змістового наповнення структурних компонентів міжетнічної толерантності людини.

Мета статті – на основі опрацювання наукових джерел уточнити структуру та зміст міжетнічної толерантності особистості.

Виклад основного матеріалу. Як було визначено на попередньому етапі проведення дослідження, під міжетнічною толерантністю розуміється інтегративна особистісна якість, котра передбачає вияв людиною шанобливого ставлення до етнічних, релігійних, культурних особливостей представників інших етнічних груп, здатності прийняти людей в їхній етнокультурній інакшості на принципах гуманізму та пріоритету загальнолюдських цінностей. Під час проведення наукового пошуку також встановлено, що вчені висловлюють різні точки зору щодо структури та змісту міжетнічної толерантності.

Так, у багатьох наукових працях автори (О. Вербицький, С. Капідінова, О. Межина, К. Романюк та ін.) виокремлюють такі компоненти міжетнічної толерантності:

- когнітивний (розуміння сутності міжетнічної толерантності та явищ національного життя інших етнічних груп; гнучкість і критичність мислення, визнання існування інших поглядів тощо);
- емоційно-ціннісний (демонстрація позитивних емоцій, потреб, мотивів, спрямованих на досягнення взаєморозуміння у процесі міжособистісних відносин з представниками інших національностей; прояв позитивного ціннісного ставлення до інших національних культур, стійкого інтересу до традицій інших народів тощо);
- практично-діяльнісний (застосування знань і вмінь толерантної взаємодії з представниками інших національностей на практиці, прояв у взаємодії з іншими людьми довіри, готовності до співпраці та здатності до діалогу з іншими, доброзичливості, самостійності, вміння здійснювати самоконтроль та контроль а ситуацією і поведінкою інших людей) [1; 5; 6; 8].

За висновками О. Гриви, структура міжетнічної толерантності охоплює такі складники:

- когнітивний (засвоєні знання про історію і культуру народів світу, регіон мешкання людини; основ релігії; про гендерні, вікові, етнічні та інші соціальні особливості представників різних; процеси, які характеризують сучасність тощо);
- аксіологічний (усвідомлення цінності особистості й культури як соціального феномену, ціннісні установки на паритетні, поважливі відносини з

представниками інших культур; демонстрація прагнення подолання стереотипів, упереджень, агресії по відношенню до інших людей);

- інструментальний (сформованість умінь людини спілкуватися, взаємодіяти з представниками інших культур, соціальних груп у полікультурному світі, здійснювати саморегуляцію);
- якісний (засвідчує сформованість особистісних якостей: терпіння, емпатійності, критичності мислення, соціальної гнучкості, перцепції, емоційної стабільності, самостійності тощо) [2, с. 14].

За Л. Залановською, міжетнічна толерантність людини включає такі компоненти:

- когнітивний (сформованість знань та уявлень про етнічні стереотипи, склад етносів, суть національного характеру);
- емоційний (демонстрація самоконтролю власного емоційного стану, емпатійності);
- особистісний (сформованість гуманістичних ціннісних орієнтацій, ригідності як особистісної якості);
- конативний (самоконтроль у спілкуванні, прояв комунікабельності й комунікативної толерантності у взаємодії з іншими людьми);
- етнічно-орієнтований (розуміння важливості надання суспільством рівних можливостей для розвитку кожної людини, прояв позитивного ставлення до власного та інших народів, спрямованість на забезпечення повноцінної самореалізації й самоактуалізації на основі встановлення гармонійних відношень з навколишнім середовищем) [4, с. 43-46].

Н. Платонова вважає, що зазначений особистісний феномен є поєднанням таких компонентів:

- мотиваційний (прояв інтересу до проблеми міжетнічної толерантності, усвідомленої установки на демонстрацію міжетнічної толерантності, відсутність стереотипів та упереджень відносно представників інших етносів);
- когнітивний (сформованість знань про міжетнічну толерантність як особистісний феномен);
- операційний (наявність умінь прояву міжетнічної толерантності в реальній поведінці);

- творчий (наявність досвіду самостійного знаходження та вибору способі прояву міжетнічної толерантності в нових ситуаціях взаємодії з іншими людьми);

- оцінно-рефлексивний (сформованість досвіду рефлексії та оцінювання проявів міжетнічної толерантності, байдужості чи інтолерантності) [7, с. 14].

Отже, можна підсумувати, що вчені висловлюють різні погляди щодо структури та змісту міжетнічної толерантності особистості. Проте аналіз наукової літератури засвідчує, що вони принципово не вирізняються. Водночас варто зазначити, що подальше вивчення проблеми формування міжетнічної толерантності молоді вимагає однозначного визначення власної позиції стосовно структурних компонентів цієї особистісної якості та їх змістового наповнення.

Так, на основі врахування точок зору різних науковців зроблено висновок про те, що першим компонентом цього особистісного феномену є *мотиваційний*. Цей компонент передбачає сформованість в індивіда інтересу до проблем міжетнічної взаємодії, усвідомлення ним ролі та значення міжетнічної толерантності як необхідної передумови успішності цієї взаємодії, розвиненість мотивів щодо оволодіння зазначеною особистісною якістю.

Як встановлено в дослідженні, другим компонентом міжособистісної толерантності є *аксіологічний*. Його сформованість проявляється в тому, що людина проявляє позитивне ціннісне ставлення до власної етнічної культури та культур інших народів, їхніх етнічних цінностей та традицій.

Наступним компонентом названої особистісної якості є *когнітивний*. Цей компонент включає в себе знання про історію розвитку різних народів світу, особливості їхньої культури, соціальних норм і релігійних уявлень, національні звичаї та моральні норми; про суть міжетнічної толерантності, правила толерантної поведінки з представниками інших етносів та національностей та показники її прояву на практиці; про основні методи та шляхи оволодіння зазначеною якістю тощо.

Під час проведення наукового пошуку з'ясовано, що важливим компонентом міжетнічної толерантності є дієво-функціональний. Він засвідчує, що людина оволоділа вміннями толерантної поведінки з носіями інших культур. Ідеться насамперед про такі групи вмінь: організаційно-комунікативні (уміння організовувати комунікативну взаємодію з представниками інших

етнічних груп на основі прояву терпимості та поваги до їхніх культурних особливостей, дотримуватись норм полікультурного спілкування, правил етикету); контрольно-оцінні (уміння контролювати свою поведінку й емоції під час спілкування з іншими людьми, правильно оцінювати їхню реакції на власні слова та дії, при необхідності вносити у взаємодію необхідні зміни); інтелектуально-прогностичні (уміння зіставляти поставлену мету із запланованим кінцевим результатом та реалізовувати її на практиці, прогнозувати можливі варіанти реакції чи дій співрозмовників, передбачати наслідки обраних рішень тощо).

Під час проведення дослідження зроблено висновок про унікальність особистісно-творчого компонента. Він свідчить про засвоєння особою особистісних якостей, необхідних для прояву міжетнічної толерантності в типових та нетипових ситуаціях взаємодії з носіями інших культур. Визначено, що ця група якостей насамперед включає такі: шанобливість, рефлексивність, емпатійність, креативність, емоційна стійкість, витримка тощо.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, у дослідженні доведено, що формування міжетнічної толерантності є насущною потребою сьогодення. Тому це завдання має знаходитись у центрі уваги сучасних педагогів. Визначено, що міжетнічна толерантність – це інтегративна особистісна якість, котра передбачає вияв людиною шанобливого ставлення до етнічних, релігійних, культурних особливостей представників інших етнічних груп, здатності прийняти людей в їхній етнокультурній інакшості на принципах гуманізму та пріоритету загальнолюдських цінностей. На основі врахування точок зору різних науковців уточнено, що ця якість об'єднує в собі такі складники: мотиваційний, аксіологічний, когнітивний, дієво-функціональний та особистісно-творчий.

У подальшому планується розкрити специфіку формування міжетнічної толерантності в іноземних студентів класичних університетів.

Література

1. Вербицький О. В. Методика дослідження вихованості міжетнічної толерантності старшокласників / О. В. Вербицький // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 107-114.

2. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.10 / О. А. Грива. – К., 2008. – 34 с.
3. Декларація принципів толерантності // Віче. 2002. – № 11 – С. 12-13.
4. Залановська Л. І. Аналіз дослідження компонентів міжетнічної толерантності в процесі підготовки фахівців / Л. І. Залановська // Науковий вісник Мукачівського державного університету : зб. наук. пр. Серія «Педагогіка та психологія». – Мукачево : Вид-во МДУ, 2015. – Вип. 1(1). – С. 41-48.
5. Капідінова С. Б. Толерантність як чинник розвитку культури міжетнічних відносин студентів : автореф. ... дис. канд. психол. наук : 19.00.05 / С. Б. Капідінова. – К., 2015. – 20 с.
6. Межина О. Ю. Формирование межэтнической толерантности подростков в условиях учреждения дополнительного образования города Крайнего Севера : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Ю. Межина. – Тюмень, 2008. – 229 с.
7. Платонова Н. А. Воспитание межэтнической толерантности : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. А. Платонова. – Барнаул, 2007. – 21 с.
8. Романюк К. О. Аналіз експериментальної роботи з виховання міжетнічної толерантності дітей старшого дошкільного віку / К. О. Романюк // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 112, т. 1. – С. 276–281.